

Володимир Головка

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ СЕМІНАР «СОЦІАЛЬНА ІСТОРІЯ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ У ХХ СТОЛІТТІ»

Тривалий час українська історіографія розвивалася у відриві від світової історичної науки. 1990-ті роки ознаменувалися поступовим входженням вітчизняної науки в світовий інтелектуальний простір. Однак це входження проходило переважно на текстуальному рівні, тобто через ознайомлення з науковими працями західних науковців. Особисті контакти з західними колегами, участь вітчизняних дослідників в міжнародних форумах за рубежом або проведення їх в Україні були радше приємним виключенням, ніж правилом.

Одним з таких «приємних виключень» став семінар «Історична наука в умовах демократичної трансформації суспільства», який відбувся в грудні 1999 року. Організаторами, а ними виступили історичний факультет Київського національного університету ім. Тараса Шевченка і київське відділення Гете-Інституту, був обраний оригінальний спосіб проведення семінару, а саме: з одного боку, у ньому взяли участь німецькі та українські науковці, які є відомими фахівцями у своїх наукових ділянках, а з іншого боку — молоді вчені, переважно аспіранти вузів України. Цей формат створював можливості для налагодження діалогу не тільки між представниками двох національних історіографій, але й між поколіннями дослідників. Відтак створювались й умови (принаймні для присутніх молодих науковців) для забез-

печення тяглості розвитку вітчизняної історіографічної традиції, і в той же час — виходу української історіографії на європейський рівень.

Вдало проведений семінар 1999 р. став своєрідним пілотним проектом, який дав його організаторам імпульс для проведення цілої низки подібних заходів. Ідея була оформлена в науковий проект «Інтернаціональні впливи — національні традиції: українська і німецька історичні науки в 20 столітті».

Першим серед запланованих заходів у рамках цього проекту став українсько-німецький науковий семінар «Соціальна історія в Україні та Німеччині у ХХ столітті», який відбувся 12–13 квітня 2002 р. в Києві. Співорганізаторами семінару виступили знову ж таки історичний факультет Київського національного університету ім. Тараса Шевченка та київське відділення Гете-Інституту, а також Відділення східноєвропейської історії Кельнського університету. Фінансову підтримку цей науковий захід отримав від фонду VolkswagenStiftung (ФРН).

На квітневому семінарі 2002 р., який проходив в тому ж форматі, що і семінар 1999-го, взяли участь німецькі і українські історики. Вітчизняна історіографія була представлена різними регіонами України — Одесою, Харковом, Черніговом, Запоріжжям, Донецьком, Дніпропетровськом, Києвом.

У рамках проведення семінару було виголошено ряд доповідей, проведено змістовне їх обговорення.

Сергій Стельмах (до речі, саме завдяки його ініціативі і енергії виникла та нині реалізується ідея проведення в Україні серії українсько-німецьких семінарів) виступив з науковою доповіддю «Соціальна історія в Україні: витоки і традиції світоглядно-інтерпретаційної парадигми (19–20-ті роки 20 століття)». У доповіді була змальована загальна картина розвитку української історіографії в 20 столітті: зокрема, доповідач наголосив на таких особливостях розвитку вітчизняної історичної науки як її перебування під впливом російського гранд-наративу, що перетворювало її фактично на регіональний варіант російської історії. А це, на думку вченого, обумовило надмірну увагу, до культурних та етнографічних елементів. С. Стельмах висунув ряд дискусійних питань. Наприклад, «чи можемо ми в дійсності говорити про ізоляцію української історичної науки від західноєвропейської історичної науки?» (до початку 1930-х років) або «яку роль в становленні української національної історіографії відіграли історики (наприклад, Д. Багалій, В. Бузескул та ін.), які не були позитивістами і намагалися використати різні моделі у пізнанні історії?».

Йозеф Мозер (Університет Базеля) представив доповідь «Оновлення та трансформація соціальної історії в Німеччині після 2-ї світової війни». Центральною думкою доповіді Й. Мозера стало те, що «винайдення нової німецької нації проходило шляхом радикальної критики канонічної історіографічної традиції», крім того, важливо було провести «демістифікацію держави» і зробити наріжним каменем досліджень суспільство. В той же час німецький історик вказав на збереження наукової тяглості: соціальна іс-

торія продовжила роботу патріархів німецької історіографії Карла Лампрехта, Отто Гінтце, Макса Вебера, Вернера Зомбарта та в більш широкому плані «історичної школи національної економіки». Дослідник вважає, що до «соціальної історії» не варто підходити зі строгими лінгвістичними мірками, вона не є якимось відокремленим дослідницьким полем або теорією, вигаданою якимись мудрецьми. Соціальна історія для нього дорівнює історії суспільства, тобто саме суспільство виступає інтегруючим дослідницьким засобом.

Гуідо Хаусман (Кельнський університет) запропонував доповідь «Соціальне дисциплінування — ризик творення понять в німецькому дослідництві раннього нового часу». Німецький дослідник на прикладі виникнення і розвитку наукового поняття «соціальне дисциплінування» розкрив труднощі становлення соціальної історії в Німеччині, а також відобразив і її дослідницькі можливості.

Сергій Пивовар (Київський національний університет) запропонував доповідь «Соціальні аспекти української державності в радянській історіографії: між ідеологією та наукою», центральною проблемою якої було дослідження спроб «осмислення специфіки взаємовідносин між владою та вітчизняною історичною наукою за умов панування партійно-державної ідеології й комуністичного тоталітарного режиму».

Берлінський дослідник Рюдегер Гахтман в своїй доповіді «Революція 1848 року в традиції, культурі спогадів, професійній історіографії» прослідкував еволюцію в оцінках вказаної події, яка (еволюція) відбувалася в історичній науці в результаті, а інколи під тиском змін державної та суспільної ідеології.

Віктор Горобець (Інститут історії України НАН України) виступив з доповіддю «Нова соціальна історія: мож-

ливі українські перспективи у світлі європейських досягнень і проблем», в якій змалював історію появи і розвитку дисципліни в 60–90-х рр. ХХ ст. та визрівання нового розуміння предметного поля соціальної історії і сучасних методологічних проблем «нової соціальної історії». Доповідач проаналізував її міждисциплінарні зв'язки, відмінність від «класичної соціальної історії». Дослідник дійшов висновку, що нині «існує нагальна потреба в соціалізації та антропологізації вітчизняної історіографії, відході від надмірної глобалізації наших уявлень про історичне минуле, перенесенні дослідницьких інтересів від розгляду якихось анонімних, а, підчас віртуальних макроструктур — на аналіз цілком реальних соціальних мікросистем, соціальних зв'язків чи соціокультурних орієнтацій індивідуумів, їх свідомісних і поведінкових стереотипів».

Доповіді створили добре середовище для проведення дискусій. Природно, центральне місце зайняла проблема «соціальна історія і українська історіографія», точніше яку роль має зіграти «соціальна історія» в вітчизняній історичній науці. Вже з самого початку учасники семінару звернули увагу на актуальність соціальної історії для українських дослідників. Так, Барбара Каульбах (директор Гете-Інституту в Києві) підкреслила зовнішні чинники, які роблять цей науковий напрям актуальним, а саме поява нових незалежних держав в 1990-х роках. В'ячеслав Мордвінцев висловив думку, що соціальна історія є одним з найбільш перспективних напрямів розвитку історичної науки, оскільки визначення мотивів дій людей є шлях до визначення суті історії людства.

Г. Хаусманн вказав на те, що в Німеччині немає жодного інституту, який би досліджував Україну в сучасному й актуальному світлі. Є кафедри, які за-

ймаються дослідженням східноєвропейських проблем в цілому, тому дослідження саме української проблематики залежить від особистих уподобань дослідників (імпульс для розвитку українських студій в Німеччині дав відомий фахівець Андреас Каппелер). У цьому сенсі, «соціальна історія» України може слугувати засобом отримання вітчизняною історією «повноправного громадянства» в західній історіографії. Сергій Стельмах також відзначив, що соціальна історія є визначним напрямом розвитку європейської і світової історіографії, а тому посилення уваги до цього напрямку історичної думки буде сприяти «вписуванню» українських дослідників в європейський і світовий контекст.

Хотілося б привернути увагу ще до одного аспекту дискусії. Майже аксіомою стало твердження про «розриви» в розвитку української історії й історіографії. Чи можна продовжити перелік цих «розривів», визначивши події початку 1990-х років теж як «розрив», принаймні, наукової традиції? Зокрема, С. Стельмах зауважував, «після 1990-го року була велика спокуса відмовитися від усього, що було раніше», однак хоча «перерваність характерна для української історії, її не треба робити штучно». Питання тягlosti наукової традиції від української радянської до сучасної української історичної науки невід'ємно пов'язано з оцінкою ролі і місця марксизму в вітчизняній історіографії. Багато з учасників семінару сходилися на тому, що марксизм був і залишається одним з варіантів соціальної історії (марксизм як одна з можливих методологій, а не як «єдино вірне вчення» — догматичний марксизм-ленінізм).

Й. Мозер висловив з приводу марксизму наступну думку. Вплив на історіографії соціалістичних країн цієї теорії привів до втрати ними творчого по-

тенціалу: «В світову історіографію марксистська думка Східної Європи (за виключенням поляків) жодного внеску не зробила». Тоді як на західні історіографії вплив був більш ефективний. Як приклад, Мозер наводить конкуренцію істориків Федеративної Республіки Німеччини і Німецької Демократичної Республіки. Західнонімецькі вчені використовували гасло: «Вчитися у Маркса, щоб перемогти марксизм».

Крім того, увагу учасників семінару привернули наступні проблеми: місце і роль соціальної історії в сучасній німецькій історіографії, вплив державної та партійних ідеологій, певних верств (наприклад, буржуазії) на розвиток української історичної науки, порівняльний аналіз розвитку німецької та української історіографій тощо.

Основні доповіді і матеріали дискусій семінару організатори планують

видати в новому українсько-німецькому щорічнику «Історія та історіографія в Європі».

Як вже було вказано, семінар «Соціальна історія в Україні та Німеччині у XX столітті» є лише однією з ланок більш широкого задуму організаторів — наукового проекту «Інтернаціональні впливи — національні традиції: українська і німецька історичні науки в 20 столітті». У рамках цього проекту передбачається проведення таких семінарів: «Історична наука як засіб політичної легітимізації в Україні та Німеччині у XX столітті», «Європейська регіональна історія у XX столітті: від краєзнавства до сучасної регіональної історії» (квітень), «Критичні дослідження націоналізму: українсько-польські й німецько-французькі стосунки в історичному порівнянні».